

EZBER DIŞI SÖYLEŞİLER (5)

“Körleşen Toplum Körelen Siyaset”

Doç. Dr. Nilgün Toker Kılınc

MMO Tepekule Kongre ve Sergi Merkezi
5 Mayıs 2007

tmmob
makina mühendisleri odası
izmir şubesi

İzmir - 2010 / 14 - 5

tmmob
makina mühendisleri odası
izmir şubesi

NİLGÜN TOKER KILINÇ

Körleşen Toplum, Körelen Siyaset

Bu kitabın yayın hakkı **Makina Mühendisleri Odası**'na aittir.
MMO'nun izni olmadan, kopya edilemez, kullanılamaz.

Yayına Hazırlayanlar: Elif Aydoğdu Oral - Önder Sözen

Grafik Tasarım: Nurcan Durmaz

Baskı Yeri: Can Dijital Baskı Hizmetleri

Gazi Blv. No: 93/A Çankaya - İZMİR

Tel: 0 232 441 20 22 (PBX)

Baskı Tarihi: Nisan 2010 - İZMİR

ISBN No: 978-9944-89-974-1

İzmir - 2010 / 14 - 5

SUNUŞ

Ülkemizde siyasetin sığlaştığı, politik tartışmaların magazinleştiği bir süreç yaşıyoruz. Kavramlar, değerler birbirine karıştı. Düşüncenin, düşünmenin önemi yitiyor ve yaşanan her sorunda insanlar şiddete başvurur hale geliyor.

Toplumsal algının netliğini ve toplumsal barışı zedeleyecek bu durumdan kurtulabilmek için ezberlerin ve reflekslerin sorgulanması gerekiyor.

Bir yandan askeri vesayet altında bir türlü gelişemeyen demokrasimiz, diğer yandan neoliberal politikalarla değersizleştirilmeye çalışılan emek ve insan, katledilen çevre...

Bu kadar kapsamlı sorunlar doğru zeminler yaratılarak tartışılmamakta, çoğunlukla uzlaşmalarla çözülebilecek, ortak akıl, ortak payda yaratılabilecek konular, başlangıçta yaratılan kutuplaşmalar nedeniyle içinden çıkılmaz noktalara sürüklenmektedir. Böyle bir ortamda konuları kutuplaşmalara, ezber söylemlere, önyargılara kurban etmeden, o konuda araştırma yapmış uzmanların katılacağı söyleşilerde ele almayı hedefledik.

Bu anlayışla Ezber Dışı Söyleşiler 10 Şubat 2007 tarihinde başlamış ve bir çok uzman katılımıyla dizi halinde sürdürülmüştür.

Bugüne kadar gerçekleşen söyleşileri çözümleyerek her birini fasikül şeklinde yayımladık, sözlerin yanı sıra tarihe yazılı olarak not düşerek sizlere ulaştırmayı amaçladık.

Ezber Dışı Söyleşilere konuşmacı ve dinleyici olarak katkı koyan emeği geçen herkese teşekkür eder, ezber dışı söyleşi fasiküllerini halkımızın, kamuoyunun hizmetine sunarız.

**TMMOB Makina Mühendisleri Odası
İzmir Şubesi Yönetim Kurulu**

Körleşen Toplum, Körelen Siyaset

Merhaba.

Salonun bu kadar kalabalık olmasını beklemiyordum. Bugün Manisa mitingi var; hani, insanlar mitinge gider diye düşünüyordum. Bir de hava sıcak ve en önemlisi, Türkiye’de bugün siyaset konuşmanın önemli olmadığı bir dönemdeyiz. Kimsenin siyaset konuşmaya merakı olmadığı bir dönemdeyiz. Yani siyaset konuşmak için bu kadar insanı bir arada görmek gerçekten sevindirici. Yani hâlâ sayabiliyor olmamıza rağmen, yine de bir miktar insanın olduğunu görmek sevindirici.

Aslında, Ezber Dışı Söyleşilere başlamadan önce ele alınacak konuları belirlemeye çalışır, “*Bu sene neleri tartışalım?*” diye düşünürken, toplumun sorunları olarak tespit ettiğimiz bir sıra konulmuştu ve bu sıranın içerisinde de toplumun karakterini tartışma görevi bir şekilde bana düşmüştü. Bu başlığı, yani “*Körleşen Toplum, Körelen Siyaset*” başlığını bir ay önce filan attık. Bir ay önce toplumun içinde bulunduğu durumun nasıl bir siyasal sonucu olacağı üzerine konuşmak ya da siyasetin daralması dediğimiz şeyin nasıl sonuçları olabileceği üzerine konuşmak anlamlıydı; ama şu anda anlamı yok. Çünkü bir ay önce konuşmayı amaçladığım her şey nihayetine ermiş durumda. Yani bir ay önce ne söylemeyi hedeflemişsem, hangi konuda tartışmayı hedeflemişsem, bir şekilde gerçekleşmiş ve başka şeyleri tartışmak zorunda kaldığımız bir andayız. Özellikle geçtiğimiz 10 günün gelişmeleri böyleydi. O yüzden, bu konuşmanın başlığında bir genişletme yapmak zorundayım. Evet, körleşen toplum, körelen siyaset ya da körleşmiş siyaset ya da siyasetin ilgası; yani mitinglerde birileri, “*Siyaset yapıyoruz ve irademizi gösteriyoruz*” diyor olsa bile, şu anda Türkiye’de siyaset ilga edilmiştir. Yani ortada siyaset yok ve bizde aslında bu tartışmanın bir tekabülü yok, toplumsal tekabülü yok. Bunu söyleyerek konuşmama başlamak istiyorum.

Kötümser bir şey söyleyerek başlayacağım. Bugün burada sizinle konuşmayı hedeflediğimiz sözlerin, tahlillerin şu anda toplumsal tekabülü yok; yani toplumsal derken, geniş bir toplumsal tekabülü yok. Ama yine de söylemek gerektiğini ve tartışmak gerektiğini düşünüyorsam niye düşünüyorum? Vallahi, çok kötümser bir şekilde söy-

leyeyim; sadece tarihe not düşmek için. Çünkü şu anda olup bitenin seyircisi olan bir sol vardır, ben de kendimi o solun içerisinde tanım-
lıyorum. Şu anda olup biten hiçbir şeyde aktör rolü üstlenemeyecek
bir sol var ve bu sol, seyircisi olduğu şeye ilişkin ancak bir yargı orta-
ya koyabilir. Ben, sadece bu yargıyı ortaya koymak için konuşacağım
ve de sizinle konuşmaya çalışacağım. Ama şöyle bir beklentim asla
yok, herhalde sizin de yoktur: Bunun toplumsal bir gerçekliği, tekabü-
lü, dinleyicisi de yok.

Buraya gelmeden önce, Doğru Yol Partisi ve Anavatan Partisi-
nin birleşme kararını televizyonlardan dinleyerek geldim. Muhteme-
len duymuşsunuzdur. Doğru Yol Partisi ve Anavatan Partisinin birleş-
me kararını dinleyerek geldim buraya. Bence, bu birleşme kararını
ideologu, yani ideolojik sözü Ağar'dadır. ANAP'ta Erkan Mumcu'nun
bir ideolojik yanı var belki, ama şu anda bu birleşme veya seçime bir-
likte girme kararının arkasındaki ideolojiyi ifade edecek özne
Ağar'dır. Ağar, aynen şöyle dedi: *“Rejim muhafızları, milleti hizaya
sokmaya çalışanlar ile inanç muhafızları ve milleti bu konuda ikiye
ayrımaya çalışanlar arasında başka bir çözüm olarak birleştik.”*
Doğru teşhis. Yani şunu söylemeye çalışıyorum: Ağar, sahiden doğru
teşhiste bulunarak bir eylem ortaya koyuyor. Ağar, mevcut iktidar
kavgasını tanımlamak için seçti bu cümleleri. Bana göre doğru bir
teşhis. Bu iktidar kavgasında başka bir odak tesis etmek için kendi
birleşmelerini tanımladı Ağar. Bu iktidar kavgası doğru. Ben, bu ikti-
dar kavgasının toplumsal dayanağını sizinle konuşmak istiyorum ön-
celikle, sonra da iktidar kavgasını konuşuruz.

Eğer ben bu konuşmayı bir ay önce yapsaydım ya da Türkiye'de
koşullar bir ay önceki gibi olsaydı, sizinle şunu tartışacaktım: “Aidi-
yetlere kapanmış, kimliklere kapanmış bir toplumda siyaset mümkün
müdür ya da bir toplumun farklı kimliklere dönüşmüş cemaatler hali-
ne dönüşmesi o toplumu ne yapar? Önümüzdeki toplumsallık modern
bir toplumsallık mıdır? Yoksa, tam tersine, aslında pre-modern, yani
modern öncesi dediğimiz bir cemaatler topluluğu mudur?” sorunu
üzerine kendime göre anlamlı bir konuşma yapacaktım. Ama bu ko-
nuşmayı yine yapacağım, yani Ağar'ın bugünkü teşhisinin arkasında-
ki şeyi anlamaya çalışacağım. Ağar'ın kelimeleri de siyaseten uygun
kelimelerdi; onu söyleyeyim.

Aslında bugün sizinle iki şeyi konuşmak istiyorum. Bir yandan
milliyetçiliğin yükselişi ve dinin yükselişi, bir yandan da toplumun
birtakım değerlerle parçalanması kavramları arasında büyük bir top-

lumsal kriz yaşıyorduk aslında, toplum olma krizi yaşıyorduk. Hrant Dink'in ölümü, bu toplum olma krizini bize çok apaçık göstermişti ve ondan sonra da bunu daha canlı tartışmaya başlamıştık. Çünkü sorun şöyle bir şeydi: Bir yandan birileri milliyetçi dediğimiz ideoloji altında kendini tanımlarken, bir diğeri de bir "Dinsel" anlam dünyası içinde kendini tanımlarken, Türkiye yavaş yavaş sanki bir ayrılma yaşıyormuş gibi ve bu ayrılma içerisinde birbirleriyle ilişkisi olmayan cemaatler arasında siyasetin ne olacağı sorunu vardı. Evet, bu ayrılma, artık seçime gittiğimiz süreçte son derece sertleşmiş durumda ve artık en sıradan köşe yazarları bile "İki Türkiye" kavramıyla konuşuyorlar. Yani en sıradan derken, siyasal teorinin kavramlarıyla konuşmayan, kendi gündelik hikayesini anlatan köşe yazarları bile son derece rahat, genel geçer bir kavrammış gibi, artık kabul edilmiş bir kavrammış gibi "İki Türkiye" diye bir teşhis var; yani Türkiye'de iki Türkiye var, hatta üç Türkiye var. Birisini hep beraber unuttuk; Kürtler var. Yani Kürtler artık tümüyle ayrıldığı için, zihinlerimizden de ayrıldığı için, bu coğrafyada değilmiş gibi düşünülüyor, ama bu coğrafyada üç tane Türkiye var şu anda; Kürtler, laik Türkler ve Müslüman Türkler. Biz, bu üçünün dışında bir yerdeyiz.

Nasıl oldu da, bir ulus-devlet projesinin 80 küsur yıllık sonucunda, gelinen noktada toplum üç büyük parçaya bölündü; yani gerçekten nasıl oldu bu? Eğer bunu anlamazsak, bundan sonra, muhtemelen temmuzdan sonra yaşayacağımız hiçbir şeyi kavramsallaştıramayız gibi geliyor bana. O yüzden, çok sahip olmadığım bir şeyi yapacağım bugün sabırla. Yani sabra çok sahip değilimdir; arkadaşlarım bilir. Sabırla, bu asıl oluyor, onu anlatmaya çalışacağım; yani neydi, neden oldu, bu üç Türkiye oluşmasının kökenleri nedir ve muhtemel politik sonuçları ne olur, bunun üzerine konuşacağım. Yani bir hikaye anlatacağım ve bu hikaye Türkiye'de ulus-devletin kuruluşuyla başlıyor; yani 1923 Cumhuriyetin ilanıyla. Bu süreci anlamak için de önce "Ulus-devlet nedir?" diye teorik bir soru soracağım; yani kendi kendime sorup yanıtlayacağım.

Ulus-devlet dediğimiz şey, tarihsel olarak, Batı'da, modern toplumun kuruluşudur. Aslında ulus-devleti çok kolay olarak şöyle ayırabiliriz: Ulus-devletin yaratmayı taahhüt ettiği toplumsallık ile ulus-devlet öncesi toplumsallık arasında son derece açık, bildiğimiz iki kavram arasındaki bir fark kadar fark var: Ahali, yani kalabalık ile millet, ulus. Yani ulus-devletin yaratmayı hedeflediği toplumsallık, ulus adı altında tanımladığımız modern toplumdur. Modernite öncesi

toplum ise geleneksel olarak ahali kelimesiyle tanımlayabileceğimiz bir şeydir. Ahali diye, muhtemelen hemen size çağrıştıracağı gibi, aralarında hiçbir ortak bağ bulunmayan insanlar topluluğuna diyoruz. Bir kalabalık; yani aralarında hiçbir niteliksel bağ bulunmayan insanlar topluluğu. Cemaatler, farklı farklı tabakalar, hepsi olabilir. Oysa ulus, yani modern toplum dediğimiz şey, aralarında özel bir biçimde nitelikli bir bağ oluşturulmuş ve her bir bireyin kendi tanımını bu nitelikli bağdan hareketle aldığı bir birliktelik. Gerçekten niteliksel olarak birbirinden farklı iki durum. Yani ahali ya da kalabalık diyeceğimiz ve ancak bir yüksek otoriteye bağlanarak ve ona tabi olarak; yani ancak bir uyruk, tebaa niteliğiyle bir arada tutulabilecek olan bir kalabalık ile modern toplumun yaratmaya çalıştığı ya da ulus-devletle yaratılmaya çalışılan toplum arasında nitelikli bir fark var. Çünkü bir ahaliyi ancak imparatorun, kralın, padişahın ve benzeri birinin sopası altında bir arada tutabilirsiniz ve onları bağlayan tek şey de o imparatora bağlanmaktır. Oysa ulus-devletin yaratmak istediği toplumda insanlar hiçbir şeye bağlanmaksızın birbirine bağlanırlar.

Bu birbirine bağlanma işi biraz zor iş. İnsanlar birbirine nasıl bağlanırlar, nasıl bağlanacaklar?

Teorik olarak biz bunu şöyle tanımlarız: İnsanları birbirine bağlayan bir ortak deneyim, ortak bir eylem, ortak bir kurma edimi gerekir. Ancak böyle bir edim sırasında birbirine bağlanır insanlar, ki bunun tarihsel örnekleri, hepinizin bildiği gibi, Fransız İhtilaliyle verilmiştir.

Bu birbirine bağlanmadan kastettiğimiz şey ne? Herkesin kendi iyisini, herkesin iyisi olacak şekilde aradığı bir toplumsallıktan bahsediyorum. Açacağım bunu; çünkü herkes, kendi falan gibi birkaç kavram geçince çok felsefi oluyor. Bireysel iyi dediğimiz şeyin aslında bir müşterek iyinin aranması olarak tesis edildiği bir toplumsallıktan bahsediyoruz. Bu toplumun üyesi birey artık öyle çıkar öznesi falan değil, yurttaş olacaktır. Yani kendi iyisini bir ortak iyiyi tesis edecek şekilde arayan kişi.

O halde, modern toplum aslında bir çerçeve, bir sınır çizme, anayasa yapma falan etkinliğinden başka bir şey; bir yurttaş yaratma etkinliğidir; yani modern toplumun öznesi olacak insanı yaratma etkinliğidir ve bu insanlar, yurttaşlar birbirlerine müşterek bir bağla bağlanmış insanlar topluluğudur.

Böyle tanımlandığında, modern toplum kendini geleneksel olandan ve dolayısıyla gelenekten radikal bir kopuş olarak tanımlar. Batı'da da

böyledir, bizde de böyle olacak. Çünkü geleneksel olan, insanların kendilerinin, yine kendilerinin kurduğu bağlarla tanımlanması değil, hazır buldukları birtakım bağlarla tanımlanmasıydı. Neydi bunlar; aristokrasi, toprak falan. Modern toplum, insanların bu kendi kurdukları bağlarla bir araya gelmesi anlamına geldiği için, kendisinden önceki her türlü gelenek ve bağdan radikal bir kopuş ve deyim yerindeyse, bir sıfır noktası olarak kendisini tanımladı. O nedenle, modern toplumda bu kurucu an, yani bu sıfır noktasını tanımlayan an tüm toplumlarda önemlidir; sadece bizde değil, bütün Batı tarihinde de önemlidir. Yani bir grup insanın geleneksel, dinsel ya da aristokratik bağlarının dışına çıkıp, farklı bir biraradalık formu oluşturma anı *-bu bir deneyim olabilir, bir müdahale olabilir-* modern toplumlarda kurucu bir andır ve her biri için de bir miladi niteliği vardır, milat niteliği vardır.

Bu modern toplum oluşturma biçimlerinin siyasal teori açısından iki büyük aksı var; liberal ve cumhuriyetçi akslar. Liberal aks deyince, işaretini İngiltere'ye yaptığımız bir aks. Mülkiyet üzerinden modernleşme; yani birey üzerinden modernleşme. Onlarda da modern toplum bir sıfır noktasından kurulur. Cumhuriyetçi model dediğimiz anda da Fransız İhtilali akla gelir. Bu, herhalde hepimizin ezberine bildiği bir şey.

Liberal modern toplum yaratımında, toplumun ortak akılsallığı olarak ne sunulur; piyasanın akılsallığı, rekabetin akılsallığı, yani kapitalizme uygun bir akılsallık sunulur ve bu nedenle de toplumsal özne birey olarak tanımlanır. Kendi çıkarı ve diğer çıkarlar arasında matematiksel bir ilişki kurabilen ve hesaplayabilen bir birey. Ama aralarında bağ yok demiyorum. Birey kavramı, liberal birey kavramı Türkiye'de yanlış anlaşılıyor; sanki diğeriyle kopuk bir varlık gibi anlaşılıyor. Öyle bir şey değil. Diğeriyle arasındaki ilişkinin bir rekabet ve yarar-zarar hesabı olan kişiden bahsediyoruz birey derken.

Cumhuriyetçi modelde ise toplumun ortak akılsallığı ortak iyiden hareketle tanımlanan bir şey ve bu, rekabetçi değil, tam tersine, bir tür herkesin müşterek olarak paylaştığı bir değeri yaratma şeklinde bir akılsallık ve bunun da öznesi yurttaş. Yani ilkinde, liberal bir modern toplumda, tam da o bireyin iyisinin diğeriyle çatışmasız olarak tesis edilebildiği bir toplumsallık nedeniyle, toplum ve devlet araçsal bir niteliğe sahipken; cumhuriyetçi modelde, toplumun kendisi tam da bireyin varlığının kendisi için amaç haline geliyor. Bu, bir anlamda devleti de amaç haline getirecek bir şey.

Bir de üçüncü bir tür var. Aslında bu üçüncü türü tam olarak ne kadar ayırabiliriz, bilmiyorum; ama bizde etkili olduğu için bunu biraz söylemek lazım. Tarihsel olarak bir de Alman modeli var. Hani biliyorsunuz, geç modernleşme olarak verilen bir örnek. Alman tarihinde modern toplumun kuruluşu, ne İngiliz modelinde olduğu gibi mülkiyet üzerinden, ne de Fransız modelinde olduğu gibi toplum üzerinden yapılmadığı için, ulusu yaratacak ortak değer arayışında kültüre başvurulmuştur ve kendi tarih ve kültürlerinden aranan bir ortak değer, Alman ulusunun ortak akılsallığını kuracak şey olarak tesis edilmiştir. Bunun Nazizme kadar giden sonuçlarını biliyoruz.

Şematize ettiğim bu modellerden hangisinin bizim modelimiz olduğunu herkes biliyor: Fransız modeli; yani cumhuriyetçi model. Fransız modelinde şöyle bir şey var: Cumhuriyetçi modern toplum kurma ya da ulus-devlet fikrinde merkezi olan şey, gerçekten halk iradesidir. Çünkü o eylem de bir halkın eylemidir. Yani Fransız İhtilali, bir halkın kendisini geleneksel yaşam formlarından kopartma eylemidir ve Fransız İhtilaliyle kurulan ortak bağ, o tarihsel anda halkın kendisinin kurduğu bir ortak bağdır. Tabii, şunu gözeterek söylüyorum bunu: Böylesi bir ortak bağdan sonra kurulan devlet aşkınlaşır mı, aşkınlaşmaz mı, onlar ayrı bir hikaye; ama burada bir deneyim var ve deneyimde kurulan bir ortak bağ var. Yani halkın bizzat kendi eylemiyle kurduğu bir ortak bağ var; halk iradesi esastır.

Türkiye Cumhuriyetini hepimiz biliyoruz, neredeyse, burada tartışmaya mahal yok; halkın iradesiyle kurulmuş bir modern toplum yok. Kimin iradesiyle kurulmuş bir modern toplum var Türkiye’de; asker ve sivil bürokrasi diyeceğimiz bir kesimin müdahalesi ve iradesiyle kurulmuş ve esas hedefini de bu iradeden hareketle bir modern toplum yaratma olarak sunmuş bir tarihsel an var: Cumhuriyetin ilanı. Sorun burada başlıyor. Çünkü kendisi bir deneyim içerisinde kendi ortak akılsallığını ve müşterek bağını kuramamış olan bir halkın üzerine, “Şimdi, müşterek bağımızın ne olduğunu beyan ediyorum” diyen bir otorite geldiğinde şu bekleniyor: Biliyorsunuz, söyleniyor da bu; “Bir gecede uyuktan yurttan yarattık. Bir gecede bir ahalden toplum yarattık.” Biliyorsunuz, bu övündüğümüz de bir şey. Bir gecede yaratılır mı, tartışılır; ama kısa bir sürede yaratmaya çalıştıkları doğru. Ama bu kurulma anında toplumun müşterek bir eylemi olmadığını biliyoruz. Eğer müşterek bir eylemi yoksa ve Türkiye’de modern toplumun kuruluşu, esas itibarıyla şehirli, eğitilmiş bir orta sınıf ya da üst sınıf müdahalesiyse ve asker ve sivil bürokrasi desteğiyle de yapılmış

ya da onların müdahalesiyle yapılmış bir şeyse, daha kuruluş anından itibaren, Türkiye’de cumhuriyet modelinin çok büyük bir sorunu var demektir. Kent ve kırsal, yani taşra arasında büyük bir ayrım var.

Hemen hafızanızı yoklayın, çok yabancı bir şey söylemiyorum; Reşat Nuri’nin kitaplarını hatırlayın, bütün Cumhuriyet dönemi yazarlarının romanlarını hatırlayın. Şimdilerde televizyonda başka bir versiyonuyla yayınlanıyor, Yaprak Dökümü falan gibi, tonlarca hikayeyi hatırlayın. Cumhuriyetin başlangıç gerilimi budur: Taşra ve kent gerilimi.

Kent, niteliksel olarak sahip olması gerektiği gibi, politikayı yapan ve politik alana katılan kesim, bir toplumsallığı değiştirme iradesi ortaya koymuş, kendisi bu iradeyi bir devlet yapısıyla tesis etmiş; ama taşra bu iradeye katılamamıştır. Katılmamıştır, katılamamıştır. Aslında kurucu aktörler ile bu kurucu ana katılmayanlar arasında bir gerilim baştan beri vardı. Bu, gerçekten bütün Cumhuriyet dönemi edebiyatında son derece açık olan bir gerilimdir.

Bu nasıl aşılabılır? Eğer Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının birinci maddesinde belirtildiği üzere, vatani ve milletiyle bölünmez bir bütünü tesis etmek istiyorsanız, taşra ve kent arasındaki bu gerilimi bir bütünleşme formuyla ortadan kaldırmanız lazım. Bu nasıl aşılanır veya bir eyleme katılıp, diğeriyle müşterek bir bağ kurmamış koca bir ahaliyi bu eylemi yapanlarla aynı değerler alanına sokmanızın bir yolu var mı? “Var” diyor Cumhuriyet bürokrasisi, “Anayasa, devlet ve kurumlar.” Yani zor; yukarıdan aşağıya ve dışarıdan içeriye bir baskı. Ama aslında bunun bir yolu vardı. Türkiye coğrafyasında bulunabilecek en iyi yolu Demokrat Parti bulmuştu. Demokrat Parti, aslında biliyorsunuz, “Yeter, söz milletin” sözüyle, sloganıyla iktidara geldi, ki bugünlerde Ağar da bunu çok fazla söylüyor. Tayip de söylüyor, sadece Ağar değil. Herkes birden millete gidiyor. Baykal hariç. Demokrat Parti, bu sloganla aslında şunu arıyordu: İktidara asla katılmamış, iktidara sokulmamış, bu modernleşmeden pay alamamış olan ve sadece bu modern toplumu ve ulus-devleti kendisi üzerinde bir baskı yapısı olarak algılayan bir büyük toplumsallığı iktidara sokma, iktidardan pay verme, yani devlete sokmaya çabalıyordu.

Aslında, Demokrat Parti girişimi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde devletin bir restorasyonu girişimidir. Dahası, Demokrat Parti, bence *-bunu tamamen bence diye söylüyorum; yani başka birtakım insanlarla beraber değil-* bir modern muhafazakarlık sentezi altında Cumhuriyeti kurtarma girişimidir. Demokrat Parti girişimi Cumhuri-

yete karşı bir girişim değildir. Sadece Cumhuriyetin öznesini değiştirme girişimidir ve bu anlamda devletin restorasyonu girişimidir ve biliyoruz ki, devlet buna izin vermedi. Yani muhtemelen önümüzdeki sene yaşayacağımız restorasyon kavgasını bundan 60 yıl önce çözmüş olabilirdik. İyi mi olurdu, kötü mü olurdu, bilemem; ama başka şekilde çözülebilirdi.

1961 İhtilali aslında bu restorasyona, yani ahali ve kent arasında ya da modern yaşam biçimi ve geleneksel yaşam biçimi arasında bir muhafazakar sentez üzerinden bir restorasyona izin vermeme restorasyonudur ve 61 İhtilali aslında devletin tersinden, yani kurucu ana referansla yeniden bir restorasyondur. Aslında bizde her bir darbe bir devlet restorasyonudur, onu anlatmaya çalışıyorum. Çünkü o dönem de iktidara katılanların ayıklanmasıdır.

Ama her koşulda şöyle bir problemimiz var; yani eğer devlet-seniz, karşınızda şöyle bir probleminiz var: Gerçekten bir arada bir müşterek bağ kuramamış ve bu kuramamışlıktan dolayı da sürekli devletin hakikati ve ilkesine itirazların ortaya çıkabildiği bir toplumsallığımız var. Yani devletin bekası açısından sorunlu bir toplumsallığımız var. Ne yapmamız lazım? 1923'ten beri böyle bir sorunumuz var. Bu milleti birleştirici ögenin ne olduğunu bilmeniz lazım, bu millete bir şey demeniz lazım ki, "Siz aslında birsiniz, hepiniz aynı değerin taşıyıcısı; yani aranızda bir fark yok" demeniz lazım. Biliyorsunuz, bunun da, milliyetçilik dediğimiz, yani milliyetçi ideolojinin aynı zamanda bir devlet ideolojisi olarak kendini gösteriyor olmasının nedeni bu.

Hemen şuna geleyim: Başlangıçta Türkiye Cumhuriyetinin milli ideolojisi bir ulus-devlet ideolojisidir, yani hâlâ bugün de ulusal-cıların esas olarak tanımladığı şey ulus-devletin ilke ve değerlerinin milletin ortak değer ve ilkeleri olduğu tezidir. Milletin kendi deneyimiyle yaratmadığı, ama devletin tesis ettiği ve artık devletten hareketle tanımlanacak olan değerlerin milletin değerleri olduğu tezidir ve bu milliyetçi ideolojinin topluma yaygınlaştırılması çabasıdır baştan beri milliyetçilik. Ama milliyetçilik şöyle bir ideolojidir: Toplumsal alana girdiği anda toplumsal alanın değerleriyle de birleşir. Türkiye'de milliyetçilik ideolojisi çok kısa sürede devletin normal olarak muhafazakâr ve geleneksel değerler olarak dışta bırakmak istediği her türlü değerle birleşti ve bunlardan esaslı Türk kavramıyla birleşti ve çok kısa sürede Türkiye'de milliyetçilik Türk milliyetçiliği oldu. Yani muhafazakâr değerlerle birleştiğinde ki hâlâ bunun en büyük taşıyıcı-

sının MHP olduğunu söylemek lazım ve bu milliyetçi ideoloji işe yarar bir ideoloji. Çünkü bu toplumsallığın sahip olmadığı bir ortaklığı keşfeden, buyuran, fiktif; ama artık gerçekmiş gibi görünen ve herkesin aynı tanım içerisinde kendini mutlu etmesini sağlayan, “Ne mutlu Türk’üm” diyene sloganının neredeyse büyük bir gururla gerçekleştirilmesini sağlayan bir ideoloji. Hiçbir tarihsel ve toplumsal zemini olmayan; ama bu kadar fiktif olup da bu kadar da yaygınlaşabilirlik niteliğine sahip olan başka bir ideoloji yoktur herhalde. Böyle bir ideoloji milliyetçilik.

Devlet, karşısındaki milletin bütünlüğünü yapma bir ideoloji, yapma bir kimlik ve bu kimliğe dayalı bir ideolojiyle yaratmaya başladığı anda, toplumsal olanın önceden görülemezleri işin içine girer ve biraz önce söylediğim gibi, bu toplumdaki değerler de bu ideolojiye girer; yani geleneksel olduğunu düşündüğünüz, geride bırakmaya çalıştığınız ve bunlardan en önemlisi, Türklükle devletin bir sorunu yoktu, ama Müslümanlıkla sorunu vardı ve kaçınılmaz olarak Müslümanlık da girer bu konun içine... Çünkü toplumun değerlerinin içerisinde Müslümanlık da var. Zaten sizin de kontrol edilmiş bir dinle sorunuz yoksa *-Diyanet İşleri Başkanlığımız var, şu var, bu var ve saire-* hem Müslüman, hem laik, hem Türk bir toplumsal bütünlük iddiası adı altında huzur duyabilirsiniz. Yani devletin huzuru böyle bir şey.

Hemen şunu söyleyeyim: Demokrat Parti dönemindeki toplumsal itirazda merkezi öge asla din değildir, taşradır; yani iktidara katılamayanlardır, geleneksel yaşam biçimidir; belki Müslümanlar, ama Müslümanlık üzerinden bir şey değildir. Ama topluma sürekli kimliğini buyuran bir devlet ve bu kimliği de giderek sertleştirmeye başladığı anda, o sert kimliğe giremeyecek değerler kendilerine yol bulmaya başlarlar ve toplumsal bu sefer oradan tanımlanmaya başlar. Böylesine bir devlet modelinde, modern toplumun talep ettiği yurttaş asla yaratılamamıştır. Baştan beri bu özne, modern devletin öznesi yurttaş değil; uyruk olmuştur Türkiye Cumhuriyetinde. Nasıl bir uyruk, hangi anlamda söylüyorum? Kendi otonom deneyimiyle kendi geleceğini kurma iradesi gösteren bir varlık değil; bir zamanlar tanımlanmış ve asla değişmeyecek olan birtakım tanım ve ilkeleri sorgusuz sualsiz taşıyacak varlıklar olarak tanımlanmışlardır. Böyle bir tanımlanma bir yerde daha var. Nerede var; tanrı ve kulları arasındaki ilişkide var. Yani bir toplumu iradesizleştirirseniz ya da toplumu iradeye sahip olacak şekilde güçlendirmezseniz, bir topluma uyruk

olma niteliğini kayıtsız şartsız reva görürseniz, uyruklukta yarışacak daha büyük uyrukluklar var. Uyruk olma niteliğini değiştirme kabiliyetini de ortadan kaldırırsanız ve evrensel buyruk mu, yerel buyruk mu, bu ikisi arasında karar vermek zorunda kalmaz. İkisi arasında bir uzlaşma her zaman mümkündür; özellikle Müslümanlığın tanrısı söz konusu olduğunda.

O halde, önümüzde bir modern toplum yokmuş zaten baştan beri ve yaratılmaya çalışılmış, görülen o ki yaratılamamış ve sonuçta bir “Biz” sorunundan bahsediliyor sürekli. Bir müşterek bağımız yok, ortak bir deneyimimiz yok; ama bir bizdir gidiyor. Bu biz, nerede tanımlanıyor?u “*Ne mutlu Türk’üm diyene*” ifadesinde tanımlanıyor, devlet buradan tanımlıyor. Ama anketlerde bu biz nereden tanımlanıyor? Biliyorsunuz, ‘Biz’in iki niteliği var Türkiye’de; Müslüman Türk, laik Türk. Birileri için de başka bir biz var; Kürt biz. Yani onlar ‘Biz’e girmiyor zaten. Yani bir bizden ayrılanlar var, onları zaten ayırıp kenara koyduk. Biliyorsunuz, Kürtlerle artık ayrılma ilişkimiz var ya da yok etme filan ilişkimiz olabilir! Ama geri kalan bizde de bir Müslüman Türk, bir laik Türk var.

Matematikten hepimiz anlıyoruz, ortak bölen Türk, ama sıfatlarında bir sorun var; yani biri laik, biri Müslüman ve ikisi arasında da öyle kolay uzlaşılabilirmiş gibi görünen bir durum yok. Ama hemen söyleyeyim; ikisi de bireyi uyruk yapan iki kimlik, iki kimlikte de özne uyruktur. Kendi otonom iradesi olmayan, kendisi dışında tanımlanmış, hatta birisinde zaman dışı tanımlanmış, birisinde de bir zamanda tanımlanmış bir değer taşıyıcısıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin 80 yıllık tarihinde darbeler, bu toplumun iradesizleştirilmesi ve uyruk yapılmasını gerçekleştiren darbelerdir.

Şimdi biraz darbeleri okumak istiyorum. Darbelerin anlamı neydi; bir yığın anlamı vardı. Biz, habire darbe okuyoruz; ama yeni gelinen durumda darbelere bir daha bakmak lazım. Aslında garip bir şey var; Türkiye’de darbelerin her biri toplumu 1923’e geri götürüp, bir orada tanımlama hareketidir, yani “*Devrim yasalarına geri götürüyüm ve orada yeniden tanımlayıp topluma yeniden kutsayıp gönderiyüm*” darbeleridir. Biraz mübalağa ile söylüyorum; tahmin ederseniz. Burada bir gariplik var. Biliyorsunuz, Cumhuriyet gazetesinin üç aydır filan bir logosu var; “*Türkiye yüz yıl geriye gidiyor; Cumhuriyetinize sahip çıkın*” diyor. Ama Türkiye’de zaten bir yüz yıl geriye gidilip sürekli bir kutsanma hali alışkanlık halinde zaten ve bizzat şu anda Cumhuriyet gazetesinin desteklediği ve çok beğendiği müdaha-

lelerle yapılan bir şey. Bu, sürekli toplumu bir kurucu an, fiktif, tarihsel bir an, artık neredeyse değişmez, donmuş bir an ile yeniden temizleyip neredeyse kutsama hali aslında bir hizaya getirme anı dışında, bir de daha büyük zaman dışılık var aynı donmuş bir şekilde, yani tanrının zaman dışılığı var. Yani toplum, gerçekten tanrının dogmalarıyla Cumhuriyetin dogmaları arasında bir yerde duruyor; yani iki dogmatik tasavvurun altında tümüyle uyruklaştırılmış ve iradesizleştirilmiş bir toplumsallık var.

Bence, Cumhuriyet de kendisini din kadar zaman dışı bir hakikat olarak tanımlıyor. Zamanının belli olması onu zaman dışı olmaktan alıkoymaz, yani bir zamanda yapılmış olması. Kendisini artık zaman dışı, bir kez tesis edilmiş ve ezeli, ebedi değişmeden kalacak bir hakikat olarak tanımlar ve hakikatler bütünü olarak tanımlayan bir ideoloji, din kadar zaman dışıdır ve o ideolojinin taşıyıcısı, tanrı kadar yukarıdadır.

Ben, gerçekten iyi niyetli bir entelektüel olarak baktığımda, topluma biraz üzülme filan da geliyor içimden; yani “Bu kadar uyruklu ideolojisi altında bulunan bir toplumdaki ne beklenebilir?” filan gibi bir şeyler de söylemek istiyorum, ama bunu söylemeye de niyetim yok. Ama bir şey daha var, yani insanlara bir milliyetçi ideolojiyle bir anlam dünyası kazandırmaya çalışabilirsiniz, ama insanların kendi düşüncelerini zapturapt altına aldığımızı varsaysak bile, vicdanlarını ve ruhlarını çok kolay alamıyorsunuz. Yani insanların anlam dünyası, özellikle taşranın anlam dünyası, şehrin yarattığı iktidarla kolay değişecek gibi görünmüyor, değişmemiş de. Aslında biz zat kendi toplumumuza bakmaya gerek yok; Sovyetler Birliği -o büyük, üstelik de toplumsal bir deneyimdir- deneyimin altında çöktüğünde, geriye, yüzde 80’i haç takan kızlar kaldı. Şimdi Rus kızları gören var mı etrafında, bilmiyorum; hepsinin boynunda haç var. Yani semboller önemlidir. İnsanların anlam dünyasını zorla değiştiremediğinizde, üstelik de onlara buyurduğunuz anlam dünyası onların yaşam biçimine kolayca nüfuz edemediğinde, o anlam dünyası da kendi mecrasında akmaya devam eder. Din de bu anlam dünyalarından en büyüğüdür ve din, o yüzden her zaman toplumsallıkta otomomisini sürdürür. Böyle bir hikaye içerisinde bir de dünyanın yaşadığı bir küreselleşme var ve küreselleşmenin de bu hikayeye bir desteği ve katılımı var doğal olarak, yani Türkiye Cumhuriyetinin hikayesinde. Neoliberalizmin kastı şudur: Kapitalizmin yeni üretim biçimlerine uygun bireyler arasındaki her türlü bağ koparmak, yani mevcut doğal

bağları koparmak, burayı tamamen piyasa ideolojisinin hizmetine açmak, yani insanları atomize etmek; ama onun dışında, bir anlam dünyasını serbest bırakmak.

Bu saldırı karşısında küreselleşme ya da neoliberalizmin saldırısı karşısında modern toplumların birkaç seçenek kalıyor. Çünkü bu saldırının karşısında doğrudan ne vardır; ulus-devlet ve onun yarattığı müşterek değerler, ona saldırıyor küreselleşme. Yani modern toplumun o müşterek bağı ve yurttaşını ortadan kaldıran bir şey. O yüzden, bu saldırı karşısında normal Cumhuriyetçi tepki şu olmalıydı: Yurttaş kurmak, yurttaş kurmanın zeminlerini aramak. Biz de ne oldu; ulus-devleti kurmak, dolayısıyla devleti kurmak. Yurttaş kimsenin aklına gelmiyor. Öte yandan, küreselleşmenin karşısında muhafazakârlığın da bir yanı taraması gerekiyordu; liberalizmle uzlaşması lazım Türkiye’de ve zaten bu noktada çok bir sorunu yok. Yani Türkiye’de muhafazakâr hareketlerin hiçbirinin şu anda küresel ideoloji ve ekonomi politikle hiçbir sorunu yoktur, olamaz. Aslında rasyonel olarak Cumhuriyetçi ideolojinin de yok, ama onun bir ulus-devlet krizi var filan. O ayrı bir şey. Ama neoliberal ideolojiyle bütünleşme şansı yüksek olan öğretiy muhafazakârlıktır. Cumhuriyetçinin işi gerçekten ideolojik olarak zor.

Yurttaş saldırıya bir küreselleşmeye yurttaş canlandırma şeklinde karşı koyamıyorsanız... Ki, yaklaşık 10 yıldır dünyada sol, sosyalistler bunu bağıyorlar. Yani küreselleşmeye karşı yurttaşlık tezleri var. Yurttaşlığı yaratmak, devleti kurmak değil; küreselleşmenin karşısında direnecek bir küresel yurttaşlık hareketleri yaratmaya çalışmak, teorik olarak bulunabilecek en uygun çözümdü. Pratik olarak, dünyada bir pratik imkan var mı, bilemiyorum. Türkiye Cumhuriyeti’nin devlet yapısının bugün küreselleşme karşısında alacağı tavır... Kapitalizme zaten tümüyle entegre olmuş bir devlet, 12 Eylül’den sonra bu entegrasyonu tamamlamış bir devlet kapitalizme direneceğine göre, neye direnmesi lazım; devletini korumaya çalışması lazım.

Toplumdan beklentimiz ne; kapitalizme direnmesi. Yalnız, burada Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bir açmazı var. Yani biraz tartışmalı bir şey söyleyeceğim, ama tartışırız umarım. Biraz önce söylediğim gibi, kendisini zaman dışılığa kapatmış olan bir devlet ve Cumhuriyet iradesi ilerlemeci değildir, zamanı kontrol edemez. Hatta zamanı kontrol etmek, zamanı değiştirmek istemez; yani zaman öyle, aynı değerlerle kalsın ister. Oysa, liberal, muhafazakâr bir hareketin

zamanla işi daha kolay. Onlar yüksek bir zaman dışı hakikatini, zamanı araçsallaştırabilirler. Türkiye Devletinin bu zamanla da ilerlemeci olmayan karakteri aslında zamandaki değişimler karşısında kendisini sürekli çaresiz ve savunmacı yapıyor ve bu savunmacılık, onu aynı zamanda saldırgan yapıyor. Sıkışmış bir devlet aygıtı var, yani daha doğrusu cumhuriyetçilik var Türkiye’de. Zamanla sıkıştırılmış, bizzat zaman tarafından sıkıştırılmış bir devlet aygıtı var ve sıkıştırıldıkça, elindeki tek alete başvuruyor; milliyetçilik pompalanıyor, sıkıştıkça milliyetçilik pompalanıyor ve bu pompalanmanın ilk büyük körleşme yaratan sonucu Kürtlerde açığa çıkmıştır. Bu pompalanan milliyetçiliğin ilk büyük tezahürü, Kürtlerin görünmez hale gelmesi ve orada olup bitenlere karşı duyarsızlaşmak, giderek Kürtlerin yok edilmesine ya da kırımına onay vermeye başlamak ve giderek de bunu talep etmeye başlamak.

Artık “Biz”in içinde tanımlanmaya zorlanan ve sürekli de uyruk olarak tanımlanan bir toplumsallığınız varsa, sürekli bu ‘Biz’in kim olduğu tartışmaları başlar ve “Biz” tanımları değiştikçe herkesin kendi bizi ile diğer biz arasındaki ilişkiyi bir düşmanlık ilişkisi olarak tanımlar. Her biz, bir diğer bizle dışlayıcı, ayrımcı, düşmanca ve dolaşısıyla da yok edici bir ilişki haline dönüşür. Ben, körleşen toplum derken, yani bir ay önce bu başlığı atarken, bu dışlayıcı düşmanlık ilişkisini tanımlamaya çalışmıştım. Yani önce birbirini görmeyen, görmezden gelmek isteyen, eğer o kendini dayatırsa da yok etmek isteyen bir insanlık halinden bahsetmek istiyordum. Bunun siyasal teo-ride adı sıradan faşizm. Yani herkesin bir bize kapanması ve bu bize girmeyen herkesle bir yok edici ilişki kurması sıradan faşizm. Bunu bir ay önce söylüyorduk ve Türkiye’de bir ay önce sıradan faşizm tahlili yapıyorduk. Toplum bizzat devlet tarafından, yani devletin ideolojisi ve zorlu tarafından toplumun önce parçalara ayrılıp, sonra bu parçalar arasında bir yok edici ilişki kurulacak hale getirilmesi -ki, toplumsallığımızın karakteridir bu- bu toplumda siyasetin imkanını bırakmamıştı. Bundan bir ay önce söylüyorduk. Çünkü burada, aralarında hiçbir müşterek bağ olmayan, birbirleriyle ilişkisi tümüyle düşmanlık ilişkisi haline gelen, birbirlerini en hafifinden görmezden gelen bir toplumsallıkta, insanlar arasındaki müşterek iyiyi arama etkinliği olarak siyaset imkansızdır.

Bu toplumsallıkta siyaset neye dönüştü; bu “biz”ler ya da bu topluluklar, bu cemaatler arasındaki bir strateji oyununa. Nitekim, son 15 gün, Mecliste, Anayasa Mahkemesinde vesaire bu stratejinin

sahnelenişini gördük. Kendi kimliğine kapanarak diğerini görmeyen, diğerine duyarsızlaşan, bu toplumu yaratan şey *-ki, muhtırada tekrar ifade edilmiştir-* olarak, toplumu sürekli birtakım daimi düşmanlar yaratarak bir dost-düşman ikilemine soktuysanız, toplumun tüm üyelerini biz olmanın koşulu olarak düşmanını tespit etme göreviyle yükümlü kıldıysanız bu durum kaçınılmaz olur. Bunu ısrarla söylüyorum, Türkiye’de vatandaş olmanın, Türkiye Cumhuriyetinin vatandaşı olduğunun ispatı, kendimizin bir *“biz”*e ait olduğunun ispatı, düşmanını tanımlamaktan geçiyor; yani kendinizin ne olduğunuzu tanımlamaktan öte, düşmanınızın kim olduğunu tanımlamaktan geçiyor. Sonuç olarak, aslında Türkiye Cumhuriyeti Devletinin muhtırayla da ilan ettiği ulusal birlik talebi nedir; herkesin aynı biçimde yaşadığını düşündüğü, hatta bunu düşünmekten mutlu olduğu bir toplumsallık arıyoruz. Yani Türkiye Cumhuriyeti baştan beri öyle bir birlik istedi ki, herkes aynı şeyi yaşasın, düşünsün, hissetsin ve bu hissiyatı büyük bir mutlulukla taşısın; yani *“Herkes aynı olsun”* dedi. Herkesin de aynısı var artık. Yani şu anda toplumda aynılar var, birbirinin aynı kümeler var.

Bu aynı kümeler arasında, biraz önce tanımladığım şeye geri döneyim; hani Kürtlere gerçekten Türkiye coğrafyası dışında düşünen bir zihniyet nedeniyle iki Türkiye’yi tartışıyorsak eğer, Türk Müslümanlar ile laik Türkler arasındaki kavganın sonucu ne olacak? Yani şu anda girdiğimiz kavga, yani Türkiye Cumhuriyeti toplumsallığıyla devletiyle bir savaş başlıyor. Savaş kelimesini yanlış anlamayın; biliyorsunuz, savaş illa tanklarla yapılmıyor, Anayasa Mahkemesiyle, Meclis kararlarıyla falan da yapılabilir. Seçimlere giden süreç de muhtemelen seçimlerden sonraya sarkacağını düşündüğüm bir süreç. Türk olmak bakımından birbiriyle aynılık taşıyan; ama bir sıfat farkı nedeniyle ayrılık oluşturan ve önce Ankara, sonra Çaglayan, sonra Manisa, Çanakkale, sonra İzmir falan, bir yerlerle devam edecek olanlarla, bu olanlara biraz sinirlenerek, biraz umursamayarak bakan, *“Bunlar da kim ki?”* diye bakan büyük bir taşra ya da halk arasında bir savaşa giriyoruz.

Bu savaşın adını doğru koymak lazım. Baştan beri söylüyorum; şimdi yeni bir devletin restorasyonu kavgasına giriyoruz. Kavga, şunun kavgası: Bu restorasyonu kim yapacak? Bu restorasyonun iradesi kim olacaktır? Bunun kavgası. Şu andan itibaren de tamamen muhtemel olan üzerinden konuşmak istiyorum.

Devletin restore edileceği açık. Eğer biraz önce size hikayesini anlattığım devletin ideolojisinden hareketle bir restorasyon yapılırsa, yani kurucu ana geri götürülen ve tarihte dondurma edimiyle yapılacak, yani cumhuriyetçi bir restorasyon, bugün Manisa’da talep edilen bir restorasyonla otokrazi geliyor. Yani bonapartist bir diktatörlük geliyor. Eğer bu restorasyon, ki zannetmiyorum; ama hani muhafazakarlar tarafından yapılırsa başka türlü bir otokrazi geliyor; bir tür liberal otoriteriyalizm dediğimiz bir şey geliyor. Her koşulda, şu anda elimizde tek slogan var: Totaliterizme hayır. Yani ne darbe, ne şeriat değil; totaliterizme hayır. Çünkü her koşulda Türkiye’nin önündeki süreç bir totaliterizmin bütün öğelerini taşıyor. Bir ay önce sıradan faşizmden bahsedecektim dedim, şimdi artık devletten bahsedeceğiz ve totaliterizm geliyor. Yani Türkiye’nin önümüzdeki süreci, totaliterizmin hangi türünü deneyeceğiz süreci olarak görünüyor. Şimdi şu soruyu sormak lazım: Ne yapmak gerekiyor? Sol olmanın anlamı üzerine... Bilmiyorum. Bilmediğim için de, sizinle, sol olmanın anlamı üzerinde konuşmak istiyorum. Yani sol olmak nedir ve sol, bu niteliğiyle, kendine, bir seyirci olmayan konum bulabilir mi?

Kendi adıma, sol olmaktan anlamamız gerektiğini düşündüğüm şey şu: Toplumun kendi egemenliğini eline alması, geleceğini kurma iradesine sahip olması için gerekli her şeyi yapma etkinliği. Öyle değil mi; öyle. Bu anlamda sol olmak; yani bütün o sosyalizmi, büyük ideolojileri falan, her şeyi bir kenara bırakalım, aslında topluma kendi geleceğini kurma iradesini geri vermek için her şeyi yapma anlamına geliyor. İradesizleşmiş bir toplumsallıkta başka türden bir iradeler savaşı içerisinde, solun, bu topluma kendi iradesini yeniden kazandırmanın araçlarını nasıl bulabileceğini gerçekten bilmiyorum. Türk toplumsallığı şu anda bu tarzdan bir gelecek idesi altında yol alabilecek durumda mı; bilmiyorum ve sanmıyorum. Çünkü sol, bu tarzdan bir şey, yani biraz önce söylediğim anlamda sol, topluma kendi iradesini kazandırma sürecinde, toplumun iradesi denilen şeyi tanımlamalı ve kendisi de o tarzda bir irade olmaya çalışmalıydı. Ama sol, kendi güçsüzlüğünün bir sonucu olarak asla bu süreçte aktör olmadı ve şimdi de hiçbir şekilde aktör olamayacağı bir sürece giriyor, seyretmek zorunda kalacağı bir sürece giriyor. Sanıyorum, sol da benimle aynı durumda, söyleyeceği her şey not düşmekten başka bir işe yaramayacak. Ama hâlâ elimizde bir slogan var; totaliterizme hayır demenin yollarını bulmamız lazım.

Teşekkür ederim.

KATILIMCI SORULARI

Soru: *Bu toplumsallaşma ve siyasallaşma arzularını paylaşılabilircek bireyler üretmek, bireyleri bu süreçlere katabilmek çok önemli. O nedenle ortak paydaları tarif edip, küreselleşme, küreselleşme ideologlarının pompaladığı küresel yurttaşlık kavramı... Bence, tarih çok önemli, tarih bilinci de çok önemli. Yani Türkiye’de yaşanan etnik zıtlasmalar da, dinsel zıtlasmalar da yeni dinsel süreçleri post-İslam diye tanımlama süreçleri de çok önemli. Ama bence, asıl önemli olan, tarihin bugüne getirdiği ulus-devlet kavramının içerisinde var olan toplumsallaşma süreçleri. Çok zayıf olan, farkındalıkları çok düşük düzeyde olan toplumsallaşma arzuları ki, sizin burada varlığınız da bunu gösteriyor. Yani Cumhuriyet, kendi döl yatağında kendisinin karşıtlarını, aydın, entelektüel bireylerini de geliştirmekte ve bu, tüm toplumlarda var. Burada, toplumsal, ulus-devlet ikileminde olan ve toplumsallaşma sürecini ayağa kaldırma arzusunda olan, bunu tavır olarak geliştirme sorumluluğu taşıyan, tarih içerisinde kendilerine yüklenen yahut da kendileri tarafından anlamlandırılarak yükleyen bireylerin ortak paydaları oluşturup, o “Totaliterizm hayır”ı toplumsallaştırmaları gerekiyor ve bunu siyasallaştırmaları gerekiyor.*

Nilgün Toker Kılıç: Siyasal olmayan bir “Totaliterizm hayır” sloganı mümkün değildir.

Soru: *Bu Ezber Dışı Söyleşileri düzenleyen arkadaşlar yazılı hale getirip verirlerse, bu önermelerin başkaları tarafından da başkayere taşınıp, en azından olgunlaştırmaları gerekir. Çünkü konuşmacı hazırlıklı geliyor buraya, dinleyiciler genellikle hazırlıksızlar. Daha sonra bunun daha olumlu, daha olgun düzeylere taşınması için yazılı çalışmalar yapabilirler. O nedenle bunların yazılı hale getirilip dağıtılması faydalı olacaktır kanısındayım.*

Nilgün Toker Kılıç: Onu yaparlar mı, bilmiyorum; ama bu Ezber Dışı Söyleşilere gelen herkes bir yerlerde yazıp çiziyor zaten. Yani bunu özel olarak yeniden basmak gerekir mi, bilmiyorum. Biz bunları başka yerlerde yazdık ve söyledik; yani onlar da okunabilir.

Soru: Mikrofonu aldıktan sonra yeni bir konferans verme alışkanlığı nüksetmesin diye kısa keseceğim, ama mutlaka bir altlık yapmam ge-

reliyor. Dini yükseliş ifadesi biraz tereddüt yaratıyor bende. Şunun için tereddüt yaratıyor: Cumhuriyetin kurulduğu dönemde, belirttiği-niz o baskıların altında, görülmeyen, hiç alçalmamış bir şeyin güntü-müzde transformasyonla ortaya çıkması, hele hele Demokrat Partide sadece seçmen olanların çocuklarının bugün milletvekili ve bakan olmasının göze çarpması olayıdır gibi geliyor bana. Bir yükselme değil; var olanı hayat seyri içinde karşımıza çıkması, zuhur etmesi.

Nilgün Toker Kılıç: Geçmiş de yoktan var olmaz, vardan yok olmaz zaten.

Soru: *Kuşkusuz, katılıyorum. Ama sadece “Yükseliyor” deyince, tehlikeyi işaret ediyor gibi oluyor. Halbuki, bir sosyal olgu diye düşünüyorum. Son soruyu tam bununla bağlamak lazım. Din, sadece bir inanç değil; o bir sosyal kültür. Hatta bu yönü çok daha ağır. Hatta bugün kavga konusu olan kültür yanı. Bu kavganın simgesi de o türban. “Şu yaptı simge, bu simge haline getirdi” demiyorum. Sonunda, bu tür kültürlerin hep sembolleri var. Ama toplumun normalleşmesi çabalarında, sol olarak bunların dışında kalmanın dışında acaba bir yol önerebilir miyim diyorum. Zor geliyor o yol bana; ama toplumun normalleşmesinde, liberal muhafazakâr totaliterizm tarafını ıslah edebilmenin, melezleşerek ıslah edebilmenin, yani bugüne kadar temassızlıktan gelen, o inancın baskısıyla totaliterizme giden, şimdi de dünya şartlarının onu zapturapt altına almaya çalıştığı şeyde neden bir misyon yüklenmiyoruz acaba?*

Nilgün Toker Kılıç: Teşekkür ederim.

Aslında şu açıdan önemsemediğim bir soru oldu, aslında önemsemediğimiz de bir sorun. Biraz konuşmakta fayda olduğu kanısındayım. Aslında “Dinin yükselişi” derken şunu kastediyoruz: Dinin kendisini bir politik aktör olarak sunma zeminlerini yakalaması. Bu, aynı zamanda bir tehlikedir de. Şu anlamda bir tehlikedir: Dinin bir politik aktör olarak modern topluma girişi bizzat modern toplumu dağıtıcı bir şeydir. O bakımdan tehlikelidir.

AKP’ye ilişkin bir şey söylemek istiyorum. Yani ben, AKP’nin şeriat isteyen bir parti olduğunu düşünmüyorum. Daha doğrusu, Türkiye’de şu anda Müslüman Türk kavramının altında iktidar olan ya da o partide örgütlenen kesimlerin şeriatla bir siyasal ilişkisi olduğu kanısında değilim. O yüzden, “*Ne darbe, ne şeriat*” sloganının bir

anlamı yoktur. Karşı tarafta şeriat yok, böyle bir şeriat talebi de yok. Onların devleti bir muhafazakâr yeniden restorasyon talepleri var.

“Türkiye’de demokrat bir kesim, yani sol dışında, gerçekten sol dışındaki nerede var” dersiniz de, Müslümanlarda var; yani bir grup. Eğer bunu kastediyorsanız, hemfikirim. Bu, aslında 10-15 yıldır solcular tarafından bilindiği için, Müslüman entelektüeller ya da Müslüman demokratlarla demokrat sol, hatta birileri için liberal sol denilenler arasında her zaman bir temas, bir diyalog filan oldu ve bunun Türkiye’de bir demokrasi kültürü için yapılmasının yararlı olduğunu düşünüyorum. Ama gelinen noktada benim korkum şöyle bir şey: Türkiye öyle bir noktaya geldi ki, herkes pozisyonlarını yeniden tanımlıyor, o pozisyonlara göre kapanma riski var. Bu pozisyonların yeniden tanımlanıp sertleşme ayağını da esas olarak sol yaşıyor. Yani Türkiye’de solun büyük bir oranda ulusalcı bir zihniyete entegre olup şu anda mitingde olmasının nedeni bu.

Şu an Makina Mühendisleri Odasının çatısı altında, dolayısıyla da TMMOB çatısı altında konuşuyoruz. Yani bir şekilde bunların demokratik hareketler olmadığını söyleyip itiraz eden kurumlarında çok ciddi bir sosyal baskı altında olduğu bir dönemdeyiz. Böyle bir şeyde herkesin kendi pozisyonuna kapanma döneminde bu kapanmayı nasıl aşabiliriz; gerçekten demokratik alanları sürekli açık tutarak ve bu alanları bizimle beraber açık tutmaya hazır, gerçekten Müslüman bir grup olduğunu düşünüyorum. Ama ben, onların da bizim kadar seyirci olacağını düşündüğüm bir sürece girdiğimizi düşünüyorum. Yani umarım kötümser senaryolar tutmaz ve bu demokratik ağların açıklığının belli şeyleri olur. Onların da en az sol, demokrat kamuoyu kadar seyirci durumda olduklarını düşünüyorum. Mesela, en son bunu Nuray Mert’in yazılarından görüyorum. Onda da çaresiz bir dil oluştu ya da başka birilerinde görüyorum. Gelinen noktayı ikazla karşılamaya çalışan birtakım Müslüman entelektüellerin dilinden, Bekaroğlu’nun en son konuşmasından filan görüyorum bunu. En az bizim kadar onların da seyredecekleri bir sürece giriyormuşuz gibi.

AKP’nin şeriatçı olduğunu düşünmüyorum; ancak, AKP’nin iktidar olma biçimi bir tek parti diktatörlüğüydü. AKP, bu tek parti diktatörlüğü içinde kendi iktidar olma biçimini tesis etti. Bu, gerçekten çok negatif bir tarihsel süreç oldu. Yani Türkiye’de muhafazakârların bu kadar büyük bir güçte tek parti diktatörlüğüne yol açacak şekilde bir iktidar olma biçimini içselleştirmeleri –ki, gelinen nokta öyle görünüyor- onların bundan sonra politika yapma tarz-

larında totaliterizm riski bekliyor diyorum. Bu risk karşısında demokrat diyalog alanlarının hepsinin birden aktör rolü oynayabileceği kanısında değilim; ama bundan vazgeçmemek gerekir tabii, vazgeçmemek gerektiği de kesin.

Soru: *Batılılaşmayla ilgili konuşurken veya modernleşmeyle ilgili konuşurken, bunun bizim toplumumuzda toplumsal nedenlerle doğduğu gibi yanlış bir bilgidен yola çıkıyoruz.*

Nilgün Toker Kılıç: Ben böyle bir şey demedim.

Soru: *Hayır, hayır. Mehmet Ali Kılıçbay, “Osmanlı için, bu modernleşme, başta Batı’dan askeri alanda geride kalmama çabası ve aydın da, devletin içinde durmuş, Batılılaşma çabası içinde; ama Batı’ya karşı pozisyonunu kaybetmeyen bir varlık. Bunun Cumhuriyet içinde gelişimi var. Yani aydının doğumu bu coğrafyada modern muhafazakâr çizgide zaten” diyor. Cumhuriyet içinde de varlıklarını, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi aydınların 1930’larda üniversitelerde tutuklanmasıyla devam ettiren bir çizgide alttan alta devam ettiren, Demokrat Partinin iktidar olmasına kadar devam eden bir süreçte devam ettiriyorlar. Yani Türk modernleşmesinin içinde ve muhafazakâr söylem içinde devam ediyor. Ama üniversitenin içinde değil; çeşitli dergilerle, yayınlarla devam ediyor.*

Nilgün Toker Kılıç: Ama iktidar olamamıştır.

Soru: *Ama toplumsal sürecini bir lehçe geliştirerek, kendine haiz bir lehçe geliştirerek ve Türk modernleşmesinin bağlayıcı unsurlar oluşturamamasının farkında olarak... Benim söylemek istediğim esasen şu: Modernleşmesi sakat, bireyi oluşmamış ve Cumhuriyet tarihini tartışmayan bir toplum. Kendi kurucu anından bahsediyorsunuz mesela. Cumhuriyet kuruluyor; ama hilafet, Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber kaldırılmıyor, 1.5-2 yıl sonra kaldırılan bir süreç. Biz tarihi tartışmıyoruz biz, 80-85 yıl sonra bile, toplumsal alanda tartışmıyoruz. Bundan bir birey oluşturmaya çalışıyoruz, modernizmin en temel gereği olan, merkezleşirken farklılaşmayı oluşturmaya çalışıyoruz. Bunun ne kadar mümkün olduğunu merak ediyorum ve bu medeniyet kaybı içinde siyasetin nasıl oluşabileceğini düşünüyorsunuz?*

Nilgün Toker Kılıç: Siyasetin oluşabileceğini düşünmüyorum. Bu ağır medeniyet kaybı ve toplumsallığın bu tarzdan bir modernite öncesi yapılanmalara geri dönüşünde siyasetin ilga edildiğini düşünüyorum, çok da mümkün olmadığını düşünüyorum. Eğer biraz önceki beyefendinin sorusuyla birlikte düşünürsem de, şu anda sol olmanın önündeki yapılabilecek tek şey, bir siyaseti hâlâ ve hâlâ mümkün kılmaya çalışmaktan başka bir şey değil. Yani büyük bir toplumsallık düzeyinde siyasetin üzerine çok konuşabileceğimiz bir zamanda olduğumuzu düşünmüyorum.

Dediğiniz şey, ben de tam onu anlatmaya çalışmıştım. Bu tarihten bir birey ve yurttaş çıkmaz; ne birey çıkar, ne yurttaş çıkar, aslında ne liberalizmin öznesi çıkmıştır, ne de Cumhuriyetin öznesi çıkmıştır. Bunu anlatmaya çalışmıştım. Baştan beri bir muhafazakâr damar vardı modernleşme tarihinde; ama pozitivist Cumhuriyet modeli bunu bastırdı ve sonra bir şekilde çıktı. Doğru, bu tezler zaten biliniyor.

Cumhuriyetle tartışma ve hesaplaşmaya gelince, aslında sorunuzdan kötü niyetle onu çıkarmaya çalıştım; yani belki siz, onu sormak istemezsiniz. Bunu mu sormak istediniz, bilmiyorum. Yani *“Bizim bir hesaplaşmamız gereken Cumhuriyet tarihi var”* demek istiyorsunuz ve bu hesaplaşmayı yapmazsak, buradan da kurtulamayız. Toplumlar genellikle tarihleriyle hesaplaşmazlar, toplumlar yaşar. Yani genel bir toplumsallıktan bahsediyoruz. Bu yaşantının kendi dinamiğiyle ilerlemesi içerisinde zaten o hesaplaşma bir tür kendiliğinden yapılıp ve toplumsalın kendiliğindenliği ve sosyal alanın önceden görülemezliği derken siyasal teoride bunu kastediyoruz. Ancak, bu kendiliğindenliğe sürekli bir geri dönüş müdahaleleri yapıldığında, kendiliğindenliğini bozarsınız. Yani Türkiye Cumhuriyeti tarihi kendiliğinden bir yaşantının tarihi değildir. 80 yıl, bu kendiliğinden süreçlerin sürekli müdahaleye uğrayarak, aslında bir tür kontrol edildiği ve belirlendiği, süreçlerin kendiliğinden gitmesine izin verilmeyen tarihlere sahiptir.

Bu hesaplaşmayı kim yapar? Tabii, birileri hesaplaşmayı yapar. Bir kere, bu hesaplaşmayı Türkiye’de solun yapmış olması gerekiyor. Türkiye’de Cumhuriyetle hesaplaşmamış bir sol, sol olma niteliğini sürdürme niteliğine haiz değildir. Çünkü kendi Cumhuriyet tarihiyle, o iradelerle tartışmamış sol alanlarda ulus-devletçi garip bir sol oldu. Ona sol demek mümkün değil. Yani ulus-devlet süreciyle birlikte ulus-devlet kurucu anıyla hesaplaşmamış sol, Türkiye’de sol olma

niteliğini sürdürüyor. Bu hesaplaşmanın önce solla yapılması lazım; ama bu hesaplaşmayı soldan çok önce muhafazakârlar yaptı, özellikle de Müslümanlar yaptı ve orada çoktan o kurucu anın değerleri o tartışma grupları içinde erozyona uğrattı. Orada büyük, daha farklı bir şey var. Bizim önümüzde de bu hesaplaşmaktan başka çare yok; ama öyle bir noktadayız ki... Şunu bütün samimiyetimle söylüyorum: Bütün bu hesaplaşma vesaire kavramlarının ötesinde bir durumdayız. Gerçekten bir var olma hali, yani sol için böyle bir hal var. Orijinal anlamda, olması gerektiği anlamda, “*Sol için önümüzdeki süreç kalacak mı, gidecek mi?*” hali var. O yüzden, şu andan itibaren lüksten bahsediyor olabiliriz.

Soru: Ben, üç yıldır Ankara’da yaşıyorum. Bu tür toplantılar Ankara’da düzenlenmiyor uzun zamandır. Dolayısıyla, İzmir’in düşünsel dünyasına çok büyük bir katkısı var.

Nilgün Toker Kılıç: Devlete yakınsınız da ondan.

Soru: *Ben, sizin kötümserliğinize, toplumun siyasallaşması konusundaki kötümserliğinize bir nebze katılmıyorum. Onu açmak istiyorum. Biz, 2007 yılı içerisinde, yani sıradan faşizmin, milliyetçiliğin yükseldiği, sizin söyleminizle totaliterizm de bugüne özgü bir şey değil; son iki-üç yıldır çok artıyor. Üç tane önemli olay gerçekleştirdik diye düşünüyorum. Birincisi, ocak ayında, Türkiye’nin tüm emek örgütlerinin, siyasal partilerinin de katıldığı “Türkiye Barışını Arıyor” Konferansını yaptık ve Türkiye gündemine oturdu. Burjuva gazeteleri dediğimiz gazetelerin bile manşetlerine çıkarttık bu olayı. İkincisi, Hırant Dink’e yaşarken sahip çıkmadık, ama öldürülmesinden sonra ona yaraşır bir cenaze töreni yaptık ve ulus-devleti, şu an bahsettiğimiz totaliterizmi derinden sarsan bir sloganla yürüdük orada. “Hepimiz Türk” değil, “Hepimiz Ermeni’yiz” dedik o gün.*

Üçüncü olarak da, Türkiye’nin hayata soldan bakan insanları, emek örgütleri dedi ki, “Biz, 1 Mayıs’ta, 1977’den 30 yıl sonra Taksim’e gireceğiz.” Bütün emek örgütlerinin liderleri ve 2 bin, 3 bin kişi Taksim’e girdi. Bir yandan da sizin üçüncü küme olarak adlandırdığımız koskoca bir Kürt muhalefeti var. Bugün, Türkiye solu da Kürt muhalefeti “Amerika’ya yüzünü döndü” diye eleştiriyor; ama bence, Türkiye solu elini uzatmadıktan sonra, tabii ki denize düşen yulana sarılabilir, bu olanak da vardır. Bu üç olay bir imkan, bir ışık

sunmuyor mu sizce? Seçimler öncesinde Kürt muhalefetiyle birlikte bu enerjiyi toplumun siyasallaşması açısından, Ağar'ın dışında bir üçüncü odak kurabilmek açısından kullanamaz mıyız?

Teşekkür ediyorum.

Nilgün Toker Kılıç: Hırant Dink'in cenaze töreninde bunu konuşuyorduk. Hani olur ya, Türk soluna ara sıra böyle bir iyimser haller gelir, bir şey olur. Hırant Dink'in cenazesinden sonra bir süre bunu konuştuk. Buradan bir imkan çıkabilirdi, Türkiye'de işler bir kendiliğinden süreçle gidebilseydi eğer. Hırant Dink'in cenazesine gelen insanların yüzde 80'i Çağlayan, Manisa, İzmir, Çanakkale mitinginde-ler. Bu gerçeği biliyor olmakla buradan hâlâ umut etmek arasında bir ayırımdayız ya da aramızdaki bir yaş farkı nedeniyle bir ayırımdayız. Bilemiyorum, yani o da mümkün. Yani daha fazla görmüş geçirmiş olmak, bu ülkede daha kötümser olma riski filan da taşıyor. Bu da mümkün tabii. Bir muhtırayı görünce, artık paradigmaları tümünden değişen bir kuşak haline de dönüşmüş olabiliriz. Ama biraz önce söylediğim gerçeklik beni ilgilendiriyor. Hrant'ın cenaze töreninde yürüyenlerin yüzde 80'inin bugün Manisa mitinginde olduğunu bilmekle ilintili bir şey bu. Eğer iyimser bir şey arıyorsak, bu mitinglerdeki politika imkanı üzerine konuşmak lazım belki. Yani gerçekten bugün şurada sizinle iyimser bir şey, hani solun kendi pozisyonunun dışında, *"Bir imkan falan var mı?"* diye konuşursak, *"Bu Çağlayan, Manisa, olası İzmir mitinglerinden falan bir imkan var mı?"* diye konuşmak lazım.

Bu mitinglerde yine soldan birtakım imkanlar olduğu tezi var. Biliyorsunuz, o mitinglere giden herkesin ulusalcı olmadığı, darbeci olmadığı, bilmem ne falan diye söyleniyor. Vallahi, bunlar ciddi olarak kandırmaca. Neden kandırmaca? Bunlar samimiyezsiz olduğu için falan diye değil. Şöyle bir sorun var bu mitinglerde: Biliyorsunuz, bu mitingler, herkes sosyolojik olarak çoktan tespit etti, şehirli, eğitimli küçük burjuva ve orta sınıfın yaptığı mitingler bunlar. Aslında bu mitinglerin temel aksı şu: Biraz önce size hikayesini anlattığım o Türkiye Cumhuriyetinin kurucu iradesi var ya, bunlar, bürokratlarıyla, temsilcileriyle, şunlarla, bunlarla zaten baştan da bu iradenin içinde yer almış kesimler. Bu kesimler, Türkiye Cumhuriyetinde sahip oldukları iktidarı kaybetme tehlikesi altında, bu iktidara sahip çıkma iradesi gösteriyorlar. Gerçekten şu anda mitinglerde bir irade açığa çıkmıştır; ama bu irade, toplumsalın, halkın, halk iradesi falan değil-

dir. Cumhuriyetin kurucu elitlerinin toplumsal dayanaklarının iradesidir ve Hrant Dink'in cenazesine katılanların yüzde 80'i de o modern kurucu elit içerisindeydi. Şu anda Türkiye'de, "O iradeden misin, değil misin?" geriliminde konuşuyoruz bunları.

Gelelim diğer olaya. Hrant Dink'in cenaze töreninde böyle bir şey var. Taksim falan. Biz solcular o kadarını yapıyoruz zaten; ama oradan da bir şey çıkmıyor. Yani büyük toplumsal dönüşümler yaratmıyoruz. Taksim alanına girmemiz, bizim toplumsal bir tekabülümüz olduğunun göstergesi değil. O bizim kendi tarihsel rövanşımızdı. Rövanşı aldık, almadık, o ayrı bir hikaye. Biraz aldık, biraz almadık falan. Bizim rövanşımız o. Ama toplumsal bir rövanş değil bu. Bugün, 1977'de 1 Mayıs'ta ölenleri hatırlayan toplumsal bir hafıza yok.

Bakın, size bir örnek vereyim, ki geçen gün gençlerle de konuşurken örnek vermiştim. Şimdi bir dizi film var, biliyorsunuz, "*Hatırla Sevgilim*" diye. Biliyorsunuz, artık gençler o zamanki olayları orada görerek öğrenecekler; hatırlamaları mümkün değil, onlar bilmiyor zaten. Fakat ilginç bir şey var; geçen hafta, sanıyorum, Deniz Gezmiş ilk defa sahneye çıkacaktı, ATV Haberler'de, Ali Kırca, büyük bir program hazırlamış ona ve o gün, o sahnenin çekiminde figüran rolü oynamış herkese mikrofon uzatmışlar. İçinizde izleyen var mı, bilmiyorum. Deniz Gezmiş'in İstanbul'daki bir meydan mitinginde ilk kez sahneye çıkışında rol alacak insanlara, şefine, aktristine, bilmem ne, hepsine, yaklaşık 30 kişiye falan mikrofon uzattılar, "*Deniz Gezmiş kim?*" diye sordular; hiçbiri bilmiyordu.

Bir toplumun toplumsal hafızasının olması için, onun gerçekten toplum olması lazım. Bir hafızanın toplumsallık karakteri taşıması için; yani ortak hafıza taşınabilmesi için falan bu şart. Ben size bu toplumun toplum olmadığı hikayesini anlatmaya çalıştım. Eğer toplum değil de, karşımızda cemaatler yığını bir kalabalık varsa zaten hafızasızdır. Bu hafıza, Cumhuriyetin kurucu anında hafızası varsa bile kastre edilmiştir, hadım edilmiştir. Hafızasız bir toplumdasınız. O hatırlayan bir grup insanın rövanşıydı Taksim.

Onun dışında ne örnek verdiniz?

Soru: Barış Konferansı.

Nilgün Toker Kılıç: Barış Konferansını ben çok önemsemiştim; ama muhtıra yedik, bundan sonra barış konferanslarının yapılacağından da endişeliyim.

Şunu söylemeye çalışıyorum: Ben, önümüzdeki süreçte Kürt kozunun nasıl oynanacağından da çok emin değilim. Yani biraz pis bir seçim sürecine girdiğimizi düşünüyorum. Her bakımdan pis. Yani iki taraf arasında bir iktidar savaşı var ve her iki tarafın da kendi elini güçlendirmek için oynayabilecekleri çok büyük bir Kürt kozu var. Barış sürecinin ne kadar geriye götürüleceğinden, neler olup biteceğinden de çok emin değilim.

Barış girişimi gerçekten çok önemli bir girişimdi, sadece içinde yer aldığım için söylemiyorum; ama Barış Konferansı önemliydi. Yaşar Kemal çıkmasaydı o kadar manşet olur muydu, onu da bilmiyorum; ama olurdu muhtemelen, bir haber olurdu. Barış İnisyatifi hâlâ varlığını sürdürüyor, orada mesele yok. Ama ben, önümüzde pis bir seçim sürecini ve seçim sonrasında da sonuçlara bağlı olarak pisleşebilecek bir sürece girdiğimizi düşünüyorum. Burada Kürt kozu her bakımdan kötü oynanabilir diye düşünüyorum.

Yani sizin verdiğiniz örneklerin hiçbirisi şu anda bana bir politika imkanymış gibi görünmüyor. Bir tek imkan olabilirdi. Madem sizin sorunuzdan hareketle bunları konuşuyoruz, yine oradan sıçrayarak düşüneyim. Bundan yaklaşık 1.5 ay önce Ahmet İnel buraya gelip, bir bağımsız aday önerisinde falan bulunmuştu. Çok geç kalındı, artık bunların hiçbir anlamı yok falan; ama sol hiç olmazsa bu tartışmaların içine girebilseydi, bir sol kamusal alan, bir sol sosyal alan yaratma, solun kendi kendini tanımlama ihtiyacına falan girebilseydi; yani illa bağımsız aday ilan etmesi gerekmiyor; bunlar hiç olmazsa solun kendi içerisinde bir politik alan yaratma olabilirdi, sol, varlığını daha korunaklı sürdürmek anlamında bir şeye sahip olabilirdi. Ama her koşulda aktör olmadığı ve olamadığı bir sürece girildiğini düşünüyorum. Yani kötümserliğime çare olamadınız.

Soru: *Solun bu kadar güçsüz ve sessiz olması, ki tarihsel süreç içerisinde, Cumhuriyetin kuruluşundan beri de bu böyle...*

Nilgün Toker Kılıç: Kuruluşundan beri değil. Arada solun güçlendiği, sesini yükselttiği dönemler de var.

Soru: *Arada belli dönemlerde güçlenmeler var. Sonra hizaya getirilme ve elbette bu güçsüzlüğün üstüne güçsüzlük katıldığını düşünüyorum; ama ben, şu açıklamamızın dışında sormak istiyorum. Toplum olmayan bir toplum; cemaate yakın ya da ahaliye yakın bir toplum*

olmamızla solun bu kadar güçsüzlüğü arasında nasıl bir bağ kurulabilir? Böyle bir bağ var mı?

Nilgün Toker Kılıç: Var tabii. Böyle bir toplumda sol var olamaz. Çünkü sol dediğimiz şey de sonuçta modern bir düşünme ve eyleme biçimidir. Yani eğer bir modern toplumsallık içerisinde değilse; yani yurttaş denilen o bağımsız irade varlığı yoksa, sol var olamaz zaten, varlığını sürdüremez.

İkincisi, siyaset teorisi içerisinde, bu tür bir toplumsallıkta toplum bir şimdide gömülmüştür diyoruz biz. Yani geçmiş ve şimdi kategorileri içinde kalmış ve şimdide geçmişe referansla sürekli yeniden kurarak yaşamaktadır. Böyle bir toplumsallığın gelecek kavramı yoktur diyoruz. Yani eğer bir toplum kendini, geleceğini nasıl kuracağından hareketle örgütleyemiyorsa, gelecek kategorisini çoktan kaybetmişse sol yine var olamaz; çünkü sol, gelecek üzerine düşünmedir, bir geleceği kurma iradesi ortaya koymadır. Türkiye, 12 Eylül'den itibaren, toplumsallığın kendi içine gömüldüğü bir şimdiden çıkabilmiş değildir. Yani bu tarih ve solun güçlenememesi arasında, en azından son zamanlardaki güçsüzlüğü arasında tabii ki bir ilişki var. Solun kendi sol olma tarzları bakımından da bir ilişki var. Mesela, biraz önce arkadaşın sorusuyla ilgili olarak söyledim; tarihle hesaplaşama, gerçekten kendi özgün ve sol dilini kuramama gibi açmazları var. Ama onu kuranların da çok büyük bir alan açamadıklarını biliyoruz.

Soru: *Manisa'da ki mitingden geliyorum. Hani "Havada somun kokusu var" denir ya, öyle taptaze atmosferle, bu havayı da vererek bir soru soracağım.*

Hocam, biraz önce arkadaşımızın sorusuna verdiği cevapta dedi ki, "Hrant Dink'in cenazesinde olanların yüzde 80'i orada."

Bakın, o taze somun kokusu nasıl bir kokuydu, biliyor musunuz; ben, eşime dedim ki, "Ezber Dışı Söyleşiler'e sen gel, ben de ezberimi bozmak için o tarafa gideyim, bakayım, ne var, ne yok?"

Nilgün Toker Kılıç: Siz gözetlemeye gittiniz, katılmaya değil, öyle mi?

Soru: *Yok, katıldım da, gönülden katıldım, onu söyleyeyim. Sorumu sormadan önce iki saptama yapmak istiyorum. Sözlerinizin arasında o saptamalar da geçti.*

Bir tanesi şu: Yüz bine bölersek, ekranda beş kare çıktı; Tuncay Özkan dedi ki...

Beş tane resimden Tayyip Erdoğan'ı gösterdi ve beş karede de sırayla, tarihsel olarak, laiklikle ilgili potlarını sıraladı. En çok alkış alan, özellikle şehitlerle ilgili söylediği laftı. Ben, oraya liseli arkadaşlarımla gittim; yani mezun olduğum liseden arkadaşlarımla gittim. Hepsi, türküler, şiirler söylendiği zaman, "Eski mitinglerin havası yok" dediler. Kitle de bunu söylüyordu.

Ben, bu ezber dışı söylemlerimizi bozabilmek için özellikle solun hesaplaşması problemini anlayamıyorum. Çünkü bizler yargıladıkça... Bakın, bu yaşta bizi biz yapan şeyleri mitinglerde öğrendik. Biz hep mitinglerde bir şeyler öğrendik, yaşadıkça öğrendik; yani siyasal hareketliliklerde öğrendik. Ama şurada toplum iki ayrı kategoriye geçmiş durumda. Biri sizin söylediğiniz gibi, temel öğretileri kapitalist sistem; ama dini motiflerle yürüyor. Ulusalçılar da yine kapitalist sistem içindeler; onlar da ulusal motiflerle yürüyorlar. Peki, sol, hem üretimde sosyalist üretim, paylaşım, hem de üst yapıda bunu sağlamayı önüne koyar. Ama sol hep yargulamaya çalıştığı için, bir türlü iktidara gelmek için üretim alanlarına da nasıl hakim olacağını bilemediği için, hep dışında kalıyor.

Soracağım soru şu: Sizce, sol olarak bizim, bu keskinleşme dönemlerinde de, bu çok yakın dönem içerisinde gerçekten kitlelerle birleşip, kitlelerin önüne de geçebilmek için ne yapmamız gerekiyor? Yani bu iki ayrı kategorinin dışında biz nasıl onlarla bir araya gelip tekrar o gücü elde edebiliriz?

Nilgün Toker Kılıç: Biz onlarla bir araya gelemeyiz ve önlerine de geçemeyiz. Ben bunun nedenlerini anlattım da, siz yoktunuz. Şimdi, söyleşinin en sonuna gelip, sadece muhteşem bir mitingden ve kitlelerden bahsederek bu soruna yanıt alınamaz. Ben bunu anlattım; yani önüne geçeceğimiz bir kitle yok. Ben, bütün bu konuşmada onu anlatmaya çalıştım. Solun bir sözü de yok, solun sözünü kurabileceği bir toplumsallık da yok ve solun ses olabileceği bir politik alan imkanı da yok. Ama bu noktada bir-iki şey söyleyeyim.

27 Nisan Muhtırasından üç gün sonra falan Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçlarını bozunca, "Tamam, darbe gelmiyor" falan diye rahatladık ya, ondan önce iki tane büyük miting vardı, ki o seri bugün de devam ediyor. Bu mitinglerin temel karakterini söyleyeyim: Eğer bu bir siyasetse, adını öyle koyacaksak, burada

bir negatif siyaset yapılıyor, onu söyleyeyim. Özellikle Ankara Tandoğan ve İstanbul Çağlayan mitingi bir “istemezük!” mitingiydi. Ankara Tandoğan mitingi öyleydi. Sonra Türkan Saylan’ın biraz çabasıyla, İstanbul Çağlayan mitingi, biraz başka bir şey, demokrasi falan da dedi; ama alana genel olarak hakim olan şey o değildi; yine “istemezük”tü. Buraya gelmeden önce Manisa’daki miting de biraz izledim; tabii ki senin lafını boşa çıkarmak istemem, ama orada da aynı şekilde, “istemezük” vardı, “Çankaya’ya eşi türbanlı birini istemeyiz” falan. Yani neyi istemediklerini beyan ediyorlar.

Salondan: *Bu Hükümetin yaptıkları insanları dehşete sürüklüyor.*

Nilgün Toker Kılıç: Zaten daha dehşeti burada. Akıllı bir solcu daha dehşetini burada arar. Daha dehşeti burada. “İstemezük”ün bir siyasal anlamı vardır. Daha dehşeti ve Baykal’ın ağzından daha sonra dökülen formatıyla, tüm AKP dışı muhalefetin birleşmesi. Ben söyledim zaten; Bonapartist diktatörlük bu. Yani kitleler onu talep ediyor, bir otokrasi ve Bonapartist diktatörlüğü talep ediyor ve bunu seslendirecek parti başkanları var ve kendisini sol adına buna reva görenler var. Bu, sol değil. Bu, solu Türkiye’de bir kez daha yıkacak olan şeydir. 12 Eylülde yıkılmış sol, bugün bir kez daha solcularla yıkılıyor. Yani sol olmanın Türkiye’deki tüm nitelik kaybı bizzat sizinle sağlanıyor. Siz bunu sol adına yaptığınız için yıkılacak sol ve solun adı Türkiye tarihine böyle geçecek. Ulusalıcı, ulus-devletçi, devletçi sol diye geçecek ve siz böyle yazdığınız için geçecek.

Salondan: *AKP’yi liberal muhafazakâr bir parti diye nitelediniz ve dediniz ki, “Kesinlikle burada şeriat olmaz.”*

Nilgün Toker Kılıç: Şeriatı istediklerini sanmıyorum dedim.

Salondan: *Evet, “Sanmıyorum” dediniz. Ben, geçen hafta Ankara’dan ve İstanbul Büyükşehir Belediyesinden üç bürokratla kendi istemimin dışında bir yurtdışı seyahati yaptım. Biz, üç akşam birlikte yemek yedik. Bira içtik diye, bu zatı muhteremler üç akşam bizi masasında istemedi. Özellikle bir tanesi, İstanbul’daki, Tayyip’in yakın arkadaşı. Ben, iki mitinge katılmamıştım, bugün Manisa’ya gittim ve oradaki coşkuyu, heyecanı gördüm, çok sayıda genç gördüm. İran’da da Şah rejimi yıkılırken, Halkın Mücahitleri dincilerle...*

Nilgün Toker Kılıç: İran muhabbetine geçeceksem, önce sizden bir şeyin sözünü almayı tercih ederim. Ordunun şah ordusu olduğunu söyleyin, ben de sizinle İran'ı konuşayım. Önce, “*Türkiye Cumhuriyeti Ordusu şah ordusudur*” deyin, ben de İran deneyimini konuşayım.

Salondan: *Şah ordusu diyemeyeceğim. Darbelere ben de karşıyım, ama...*

Nilgün Toker Kılıç: O zaman, İran deneyimini Türkiye’de tartışabileceğimiz bir durum yoktur.

Soru: *Sorum şuydu: Bu kadar insan kaygılanmakta haksız mı, yani gereksiz yere mi kaygılanıyorlar bu insanlar?*

Nilgün Toker Kılıç: Anladım sorunuzu. Bu kadar insan kaygılanmakta haklı. Neden kaygılanıyorlar? Bu kadar insan kendi modern yaşama biçimini kaybedeceği ve bu modern yaşama biçiminin baskı ve kontrol altına alınacağı duygusundan dolayı kaygılanmakta haklı olabilir. Karşı tarafta da ondan daha çok insan kendi değerlerinin yaşama özgürlüğünü kaybedeceği kaygısı taşıyor. Şu anda toplumsallığımızı hâkim olan, “*Neyi kaybedeceğiz?*” kaygıları. Yani mitinglerdeki insanlar bir modern yaşama biçimini kaybetme kaygısıyla mitinge gidiyorlar. Mitinge gelmeyen sessiz çoğunluğun da bunlara karşılığı... Bunu mitinglerde bağırarak arkadaşlar da vardı zamanında. Yani türban takan arkadaşları görmezden geldiniz, Kürtleri görmezden geldiniz. “*Başka yaşam biçimlerinin bu ülkede bir arada yaşama şansına sahip olacağı bir demokratik mücadeleyi yaratma araçları nedir?*” sorusunu sormamız gereken bir zamandaydık çok uzun süredir. Bütün bunları tartışmadık. “*Herkesin farklı yaşam biçimlerine saygılı olarak ve farklı yaşam biçimlerine sahip olarak bir arada yaşaması için ne yapmak lazım?*” sorusunu tartışma şansımız vardı. Olabilirdi sahiden, haklar üzerine konuşabilirdik filan. Tüm bunları görmezden geldik. Dil, türban, Kürtçe, hiçbirini tartışmadık, hepsini bastırdık, Kürtleri bastırdık, türbanı bastırdık vesaire. Şimdi, bu bastırarak iktidarın toplumsal dayanaklarının önemli bir kısmı kendisinin bastırılmasını engellemek için alana çıkıyor. Bunun bir mahsuru yok. Salt bir modern yaşam biçiminin alanlarda savunulması değil bu; bu, bir iktidarın kaybının çığılığı ve solun bu çığılığa eklenmesiyle âlâkalı bir sorunum var benim.

İran örneğine geri döneceğim. İran tarihini bizim bir Türkiye örneğiyle tartışabilmemiz için, İran'ın Türkiye'ye referans olabilmesi için, ordunun şah ordusu olması lazım, öyle bir kabul olması lazım. Size, bizim referans olacağımız bir örnek vereyim mi? Muhtemelen, seçim sonrası ciddi olarak düşünmek zorunda olacağımız bir örnek vereyim; Cezayir. İsterseniz, gelin, hep beraber Cezayir tarihini okuyalım. Yani tarih okumaya başlayacaksak, başka tarihler de var.

Soru: *Benim ta çocukluğumdan beri yürüttüğüm bir felsefem vardır. Bizim İslâm insanların dinden kaynaklanan insan sorunu vardır. Konumuz şudur: Bütün dinler dünyada insanlara takılmış birer prangadır. Ama bizim dışımızdaki dinler 17. Yüzyılda, Rönesans'la birlikte üzerine büyük reformlar yapıldı ve bugün pedagojik bir ortama dönüştürdüler. Ama İslamiyet, maalesef, eskisinden de kötü. Çünkü Başbakanın da söylediği gibi, bir ulema dediği kesimle, herhangi bir dini bilgisi veya eğitimi olmayan, sadece yaşlı ve zavallı insanlardan oluşan bir kesimdir.*

Nilgün Toker Kılıç: Beyefendi, sözünüzü keseceğim; çünkü en azından ben kürsüdeyken bu kadar ayrımcı bir dile izin vermek istemiyorum.

Soru: *Çok özür dilerim. Yani üzerine düşünmemiz gereken konu budur. Bunu halletmeden de kimse bir yere varamaz.*

Nilgün Toker Kılıç: Anladım. Umarım, herkes de buradaki dilin ayrımcılığını anlamıştır. Benim bir şey söylememe gerek yok.

Soru: *İyi bir şekilde dile getirdiniz. Zaten önceki haftalarda söyleşi yapan konuklar da önceki haftalarda dile getirdiler. Yani entelektüel birikimin, nicel anlamda entelektüel birikimin ne durumda olduğunu zaten görüyoruz, biliyoruz, takip ediyoruz. Yani bir aydın birikimi zaten her zaman azdı, bu dönemde daha da az. Bir şekilde bunların sonuçlarını da zaten toplayacağız. Solun ideolojik bulanıklığının da eksiyle veya soldaki bu ideolojik bulanıklıktaki önemli faktörlerden bir tanesi, acaba sosyalist demokrasi için değil de, temelde böyle bir hedefin kalmaması değil de, burjuva demokrasisi için mücadele ediyor olmasından kaynaklanabilir mi?*

Teşekkür ediyorum.

Nilgün Toker Kılıç: Sorunuzu doğru anladıysam, “*Burjuva demok-rasisinin kazanımları önemlidir*” noktasındayız. “*Önemlidir ve solun burjuva demokratik devrim mücadelesi kendi içinde birtakım çelişki-ler taşıyor olsa da, sol adına problem, en azından ona destek vermesi midir?*” diye mi tanımlamak istiyorsunuz, onu bilmiyorum. Ben, öntü-müzdeki sürecin bir burjuva demokratik devrim süreci olduğunu söy-leşem ve öyle tanımlasam, görülen şeyin o olduğunu düşünsem... Sizin kavramınızla düşünebilirim bunu; yani bir burjuva demokratik devriminin, Marx’ın dediği gibi, kazanımları önemlidir, özellikle oto-nom yurttaş ve haklar bakımından. Ama girilen şu gerilim ve çatış-manın, yani şu anda Türkiye’de iktidar savaşının bir burjuva demok-ratik devrimi kurma çatışması olduğu kanısında değilim. O yüzden, kavramları da özenle seçtim. “*Ya Bonapartist diktatörlük, ya otokra-si olacak; ama her koşulda bir totaliterizm tehlikesi altındayız*” dedim ve burjuva demokratik devrimi değildir totaliterizm.

Totaliterizm, iki büyük rejimin niteliğidir; faşizm ve Stalin dönemi Sovyetler totaliterizmi, yani bir tür aynılaştırılmış toplum. Totaliterizm derken, iki büyük temel niteliğine bakıyoruz; toplumun aynı değer, ilke ve yaşam biçiminden hareketle aynılaştırılması ve bunun bir yüksek baskıcı devlet erki altında tesis edilmesi. Bundan bahsediyorum. Ama bu alana gidenlerden bir kısmının burjuva de-mokratik devriminin kazanımlarına sahip çıkmak için gittiğini söylü-yorsanız, doğru. Ama bu, “*Burjuva demokratik devrimin kazanımla-rıyla beraber bir otokrasiyi, kazanımları için, ne pahasına olursa olsun modern yaşam tarzı için otokrasiyi isteyebilirim*” demektir bana göre alanlarda.

Size bir şey söyleyeceğim. 17. Yüzyılda Avrupa’da karmakarı-şık ortalık, din savaşları vesaire var. O dönem insanların kendi ya-şamlarını huzur içerisinde sürdürmeleri mümkün değil, özellikle de entelektüellerin. Bizim büyük filozofumuz Descartes şöyle bir laf et-miştir: “*Yaşasın huzur içerisinde felsefe yapmama izin veren monar-si.*” Bizim kentlilerimizde de şöyle bir şey varmış gibi geliyor: “*Yaşa-sın benim modern bir yaşam sürdürmeme izin verecek olan otokrasi.*” Yani tercih solundur, yani sol olma tercihi diye bir şey yok burada. Bunu söyleyen sol değildir; yani benim için öyle. Siyaset teorisyeni olarak konuşacağım şimdi. Böylesine bir şey demek, sol olmaktan çıkmak demektir. Bunu dediğiniz anda devletçisinizdir, bir türden garip bir devletçi, cumhuriyetçisinizdir ve bunun hiçbirinin içinde

demokrasi yoktur. Demokrasi olmadığı zaman, her tür yaşam biçiminin baskısı mümkündür.

Soru: *Kısa bir şey sormak istiyorum. Tabii, hiçbirimiz kahin değiliz; ama sizce, orta vadede solun ve bu çerçevede, özgürlük çerçevesinde, demokrasi çerçevesinde ve bir arada yaşamak şiarı çerçevesindeki solun kitleleşmesi mümkün müdür?*

Nilgün Toker Kılıç: Hiç bilmiyorum ve zannetmiyorum.

Soru: *Çünkü bu tartışmadan öyle bir sonuç çıkarttım, yani o kötümser havadan. Bu kitleleşme hiç mümkün değil gibi bir hava çıkıyor.*

Nilgün Toker Kılıç: Kısa vadede kötümserim, ama orta ve uzun vade hesapları yapabilecek durumda değilim. Ancak, sizinle beraber şunu düşünebilirim: Ne yapmalıyız, ne üzerine düşünmeliyiz ve kendimizi gerçekten bir aktör kılacak şekle dönüştürmek için bu toplumsallıkta neyin üzerinde durmalıyız? Bu toplumsallığın gerçekten bir irade kazanması mücadelesi vermeliyiz. Hak mücadelesi bunun bir kısmıdır, ama sadece o değildir. Yani toplumun kendi iradesini güçlendirecek araçları bulmamız gerekiyor. Ama bunun için de, bu iradesizleştiren araçlara karşı da mücadele etmemiz gerekiyor. Bunlardan biri devlettir, bizzat cumhuriyetçi ideolojidir. Bütün bunları açığa çıkarmak lazım. Ama bundan bir ay önce filan sosyal demokrasi için yazdığım bir şeyi de söylemek istiyorum.

Mesela, seçim sürecinde sol için elzem olan şeyin, sol demokrat kamuoyunun “*Sosyal demokrat*” partilerden kopartılması olduğunu düşünüyordum. Çünkü CHP ve onun yarıdağı tüm partilerin bu sol demokrat kamuoyunu son 20 yıldır erittiğini, ulusalcılaştırarak devletçileştirdiğini düşünüyordum. Bunu kurtarma görevimiz vardı bizim. Ama zaman, muhtıra, darbe... Yani orta vade için bir şey söylemeyeceğim. Yani ben, toplumsal olanın önceden görülemezliğine yine de inanmak isteyenlerdenim ve inanmazsam, politika üzerine düşünemem ve yapamam. Yani sol politika yapmaktan vazgeçemeyeceğimize göre, bunu da beklemek ve inanmak durumundayız. Ama kısa vadede olan o kötümser senaryoya da direnecek araçları bulmamız lazım. Seyrediyoruz derken, aktif olmanın da yolları vardır. Yani bir pasif seyircilik var, bir aktif seyircilik var. Aktif seyirci olmanın da yolları var.

Soru: Çok kısaca bir soru soracağım. Çünkü ıstırap duyuyorum bu sol ifadesinden. Bu, sadece Baykal'ı ve CHP'yi dışlamakla bitmiyor. Bakın, hâlâ kendine “Marksist'im, komünistim” diyen arkadaşım... Burada olay şu galiba: Değerler sistemimiz çarpıldı. Siyaset yapıyor sol, değerler sistemine sahip değil.

Nilgün Toker Kılıç: Haklısınız.

Soru: Değerler sistemi, düşmanı için, başörtüsü için ölebilir. Başörtülü bir kadına birinin bir şey yaptığını gördüğünde ortaya çıkan insana insan derim ben. Diyelim ki, başörtülü kadına bir tacizde bulunuyor ya da bir erkeğin beresini alıp atıyor; müdahale etmek lazım. Bunu yapamıyor sol, buna gözünü kapatıyor. Körleşmenin bir noktası budur.

Nilgün Toker Kılıç: Evet, doğru. Sol olmanın çağdaş anlamlarından biri herhalde farklı olanın da kendinizle aynı yaşam hakkına sahip olduğunu savunmaktır ve bunun için de her türlü mücadeleyi yapmak da son 50 yılda dünyada sola düşmüştür, Türkiye'de de sola düşmüştür ya da sola düşmeliydi. Şu anda kendisine sol diyen bir kesim, tam da bu farklı olanın ortadan kaldırılması mücadelesine destek veriyor ki, artık onlara gerçekten sol demesek iyi olacak ve bence de sol demeyelim.

